

БАҒРИКЕНГЛИК ТУШУНЧАСИ, УНИНГ ГЕНЕЗИСИ ВА ЕТТИ ПИР ТАЪЛИМОТИДАГИ ЎЗИГА ХОС ТОМОНЛАРИ

Бехзод Бахтиёрович ДЕҲҚОНОВ

катта ўқитувчи

фалсафа фанлари бўйича (PhD) фалсафа доктори

Бухоро Давлат университети

Бухоро, Ўзбекистон

Аннотация

Ушбу мақолада бағрикенглик тушунчаси ва генезиси таҳлил этилиб, мамлакатимизда инсон кадри, унинг бирдам, ҳамжихатлик билан яшаши, миллатлараро тотувлик масалалари тавсифланган.

Таянч сўзлар: толерантлик, бағрикенглик, чидамлилиқ, ареактивлик, чидамоқ, тинчлик – улуғ неъмат.

ПОНЯТИЕ ТОЛЕРАНТНОСТЬ, ЕГО ГЕНЕЗИС И ОСОБЕННОСТИ КОНЦЕПЦИИ СЕМИ ПИРОВ

Бехзод Бахтиёрович ДЕХҚОНОВ

старший преподаватель

доктор философии (PhD) по философским наукам

Бухарский Государственный Университет

Бухара, Узбекистан

Аннотация

В настоящей статье анализируется понятие толерантность, его генезис. Рассматриваются вопросы о достоинстве человека, умении жить в дружбе, межнационального согласия.

Ключевые слова: толерантность, великодушие, терпимость, ареактивность, терпение, мир – величайшее благо.

Бағрикенглик тушунчаси ўзгаларнинг хулқ-атвори, яшаши, турмуш тарзи, фикр-мулоҳазалари, гапириши, ҳис-туйғулари, эътиқоди, ҳаракатларига нисбатан сабр-тоқатли, чидамли бўлишни англатади. Ўзбек тилида нашр этилган луғатларда бағрикенглик “толерантлик” (толерантлик – лот. “tolerantio” матонат-чидам, сабр-тоқат) тушунчасининг синоними сифатида ишлатилади.

Бағрикенглик тушунчасининг трансформациясига назар ташлайдиган бўлсак, бугунги кунда турли сўзлар ва тушунчалар билан бағрикенгликнинг моҳияти акс этишини англаб олиш мумкин. Этимологик жиҳатдан ҳам “бағрикенглик” тушунчаси лотин тилидаги “tolerare” (чидамоқ, бардош бермоқ, тоқат қилмоқ) феълидан келиб чиққан. От сўз туркумига мансуб “тоқатлилиқ”

Ўзбек тилига таржима қилинганда, “олиб юрмоқ”, “ушлаб турмоқ”, “тоқат қилмоқ”, “олиб чиқмоқ” каби маъноларни англатадиган “tolerare” феъли билан боғлиқ. Ушбу сўзнинг этимологиясини инобатга олган ҳолда янада аниқроқ ифодалаганда “tolerare”– айнан “олиб юрмоқ”, “олиб ўтмоқ”, “ўтказмоқ” каби маъноларга ҳам эга, зеро бу сўз “tolerare”-“кўтармоқ” сўзи билан ўзакдошдир. Шунингдек, “tolerantia” атамаси замирида “чидамлилик”, яъни, ҳолатни ушлаб туришга қодирлик, тайёрлик мазмуни катта ўрин эгаллайди .

“Бағрикенглик” сўзи “Ўзбек тилининг изоҳли луғатида”, “масалага кенг кўламда, очик кўнгиллик билан ёндашишлик”, тарзида изоҳланган . Айни пайтда, мазкур луғатдан “тоқатлилик” эмас, “тоқатли” сўзи ўрин олган бўлиб, “сабр-тоқатга эга; чидамли, тўзимли” деган маънода шарҳланган. “Тоқатсизлик” эса “бетоқат ҳолат” ифодаси сифатида изоҳ топганини кўриш мумкин .

Россия давлатида нашр этилган ижтимоий-социологик луғатда толерантлик тушунчасига қуйидагича изоҳ берилади:

- а) ўзга миллат одамларининг яшаш тарзи, хулқи, анъаналари ва қадриятлари, ғояси, фикри ва эътиқодига чидамлилик ва ҳурмат билан қараш;
- б) кутилмаганда келиб чиқиши мумкин бўлган омиллар ва ҳодисаларга чидам ҳамда бағрикенглик билан қараш ва ёндашиш;
- в) салбий ва номақбул ҳиссиётлар таъсирига ҳам бағрикенглик билан ёндашиш.

Марк Наттурно толерантликни ўзга миллат вакиллариининг маданиятлари ва қадриятларига чидаш ва сабр қилишни бағрикенгликдир деб, ўз фикрини шундай давом эттирган: “Менинг фикримча, биз эркин ва онгли мавжудот бўлганлигимиз сабабли айбни атрофдагиларга ағдаришдек бидъатлардан холи бўлишимиз керак. Алалхусус, бу толерантликка алоқадор бўлиб, ушбу толерантликни узоқ муддат эркинликка тўсиқ бўлиб келган диний, этник ва ирқий хурофотларни енгиб ўтиш йўлидаги уринишларимиз сифатида тавсифлаш мумкин”.

Марк Наттурно ғояларидан шундай хулосага келиш мумкин:

толерантлик – бу инсон хохламайдиган, ҳатто энг ёмон деб қаралувчи ҳолатларга сабр ва тоқат билан қарашдир.

Ислонда ҳам толерантликка қатъий амал қилинган. XIV аср илгари Пайғамбаримиз (с.а.в.) умматларини бағрикенг бўлиб яшашга чақирганлар. Саҳобаларга барча жабҳада бағрикенг бўлиш кераклигини уқтириб, “Сотганда ҳам, сотиб олганда ҳам, ҳақ талаб қилганда ҳам бағрикенг бўлган кишига Аллоҳ раҳм қилсин”, -деганлар .

Ушбу масалада Президентимиз Ш.М.Мирзиёев маънавий соҳадаги ислоҳотларнинг моҳиятини ҳам толерантлик (бағрикенглик) тамойили асосида ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратмоқда. Миллий маънавий анъаналаримизнинг аҳамиятига алоҳида урғу бериб, глобаллашув даврида давлатимиз ички ва ташқи ҳаётида ўзаро ҳурмат ва ўзаро ҳамкорлик жамиятимизда энг муҳим ўрин эгаллашини кўрсатиб ўтди.

“Бағрикенглик” сўзининг маъноси, лотинча “чидамлилиқ” демақдир. Одатга кўра, бағрикенглик – бегона қарашларни тажовузсиз, қаршилиқсиз қабул қилиш демақдир. Ўзбек тилида бағрикенглик тушунчаси, қалбнинг кенглиги сифатида белгиланади, турли миллатларнинг миллий қадриятлари, анъаналари ва диний эътиқодлари ҳамкорлиги акс этади. Шунингдек, кўп динлилиқ муҳити турли динларнинг таълимотларида суҳбат ва ўзаро тушуниш воситаси саналади. Биз буни турли ҳил қарашларимизда фарқлашимиз мумкин. Бироқ бизни келажакда бирлаштирадиган соҳалар мавжуд. Бу халқ орасида ахлоқий анъаналарни сақлаш, тинч ва осойишта жамият қуриш, ўзаро ҳурмат тамойилларини тарғиб қилиш демақдир.

Толерантлик (лот. *Tolerantia* – сабр-тоқат) , бағрикенглик – ўзгаларнинг турмуш тарзи, хулқ-атвори, одатлари, ҳис-туйғулари, фикр-мулоҳазалари, ғоялари ва эътиқодларига нисбатан тоқатли бўлиш. Ҳозирги дунёда толерантлик ўта муҳим аҳамият касб этади, иқтисодиётнинг глобаллашуви ва бошқа жамиятда толерантлик тамойилининг аҳамиятини кучайтиради. Бағрикенглик тамойили муайян белгиланган қоидаларни тасдиқлайди.

Толерантлик (иммунологик толерантлик – барча антигенларга

иммунореактивлик хусусиятини сақлаган ҳолда организмнинг муайян антигенга нисбатан иммунологик жавобининг йўқолиши ёки сусайиши. “Толерантлик” термини инглиз олими П. Медавэр (1953) томонидан кўчириб ўтказилган бегона тўқимага нисбатан организм иммун системасини “чидамлилигини” кўрсатиш мақсадида таклиф этилган. “Имунологик фалажлик”, “ареактивлик”, “антиген оғирлиги” каби терминлар толерантликнинг ҳар хил шакллариغا мос келади. Ҳомиланинг аллоантигенларга нисбатан толерантлигининг физиологик ҳолати ҳомиладорлик пайтида вужудга келади, деган тахминлар мавжуд. Қон ҳосил қилувчи (плазматик) ҳужайраларнинг она қорнида бўладиган алмашинувлари натижасида ҳар хил тухумли эгизакларда ҳам қоннинг гуруҳланган антигенларига нисбатан ўзаро физиологик толерантлик пайдо бўлиши мумкин.

Кейинги йилларда яна бир сўз урф бўлиб бормоқда. Янги Ўзбекистон ғояларини ўзига жамул-жам қилган бу сўз – бағрикенгликдир.

Бунёдкор бағрикенглик ислом динида айtilганидек: Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) тинчлик ва хотиржамлик ҳақида бундай деганлар: “Тинчлик ва хотиржамлик икки улуғ неъматдирки, бундан кўп одамлар бебаҳрадилар” (Имом Бухорий ривояти). Афсуски, Аллоҳ таолонинг улуғ неъматини бўлмиш тинчликдан ҳамма ҳам бирдек баҳраманд бўлаётгани йўқ. Дунёнинг турли бурчакларида террорчилар ноҳақ қонлар тўқаяпти. Бундай мудҳиш воқеаларнинг қабих ниятли бузғунчи гуруҳлар томонидан амалга оширилиши бутун дунё тинчликсевар халқлари қатори Ўзбекистон халқининг қалбини ҳам қаттиқ ларзага солмоқда. Биз терроризмга қаршимиз. Унинг мудҳиш жиноятларини қаттиқ қоралаймиз. Шуни унутмайликки, муқаддас ислом динимиз тинчлик ва меҳр-оқибатни ўзида мужассам этган. Уни тоза ва ҳалол сақлаш, тухмат ва бўҳтонлардан асраш, ёш авлодга унинг моҳиятини чуқур уқтириш, долзарб вазифаларимиздан бирига айланиб бормоқда. Айнан дунёда инсонлар ўртасида юқорида назарда тутилган нифоқларнинг келиб чиқиши ва уларни экстремистик ва террористик гуруҳларга айланиб кетишига сабаб ислом динидан тўла хабардор эмаслиги ва бағрикенглик тамойилининг мавжуд

эмаслигидан далолатдир. Халқ орасида фитна кўзгатиш, тухмат ва иғво тарқатиш йўлидаги уринишлар тинчлик ва хотиржамликни издан чиқарувчи ҳодисалардан ҳисобланади. Бундай ҳаракатлар ислом динининг моҳиятига мутлақо зид экани Қуръони каримнинг Бақара сураси 191-оятидаги “Фитна қотилликдан ҳам ашаддийроқдир”, деган кўрсатмада янада ойдинлашади. Огоҳ ва хушёр бўлиб яшаш, тинчликни таъминлаш турли хил кўнгилсизликлар ва хавфу хатарларнинг олдини олишнинг зарурий шартидир. Зеро, ғофиллик ва бепарволик турли нохушликларга замин яратади. “Тинчлик – улуғ неъмат”, деб эълон қилган динимизда бу йўлда нафақат амал билан, балки сўз билан ҳам зарар келтиришдан қайтарилган.

Бағрикенгликнинг уч даражаси бор:

Биринчиси, бирор кимса билан гаплашаётганингизда унинг хулқи ёки кўринишидаги бирор жиҳат сизга ёқмай қолди. Шунда ҳам сабр билан, унинг “айби”ни юзига солмай тоқат қилдингиз. Бу бағрикенгликнинг қуйи даражасидир.

Иккинчиси, сизга кимдир нотўғри ва қўпол муомала қилди. Одоб қоидаларини бузди. Унга нисбатан сабр қилишингиз бағрикенгликнинг ўрта даражасидир.

Учинчиси, сизга бирор жиҳати ёқмай қолган ёки сизга нисбатан нотўғри муомала қилган инсонга кечиримлилик билан муносабатда бўлишингиз ва унинг камчилигини кўтариб, ҳеч нима бўлмагандек энг гўзал муомалада бўлишингиз бағрикенгликнинг олий даражасидир. Сабаби, ёмонликни яхшилик билан бартараф қилиш илоҳий амр бўлиб, унга буюк бобокалонларимиз, олиму алломаларимиз, фозилу арбобларимиз, мутафаккир аждодларимиз асрлар давомида амал қилиб келганлар.

Бутун умрини инсоният маънавий-руҳий камолоти йўлига бағишлаган буюк ватандошларимиз Бухорои Шарифда яшаб ўтган Хожагон-нақшбандия тариқатининг Етти пири – Хожа Абдулхолик Ғиждувоний – Хожаи Жаҳон, Хожа Муҳаммад Ориф ар-Ревгарий – Хожа Ориф Моҳитобон, Хожа Маҳмуд

Анжир Фағнавий, Хожа Али Ромитаний–Хожаи Азизон, Хожа Муҳаммад Бобойи Самосий, Саййид Амир Кулол [1] асли исми Саййид Амир Калон, Ҳазрати Саййид Муҳаммад Баҳоул-ҳақ вал-миллат вад-дунё уд-дин Нақшбанд ибн Саййид Жалолиддинлар бўлиб, бу улуғ зотлар соҳиби каромат, олими раббоний, Қуръони карим ва пайғамбар алайҳиссаломнинг суннатларини халққа етказиб, ислом дини ривожига муҳим ҳисса қўшган валиюллоҳлардир.

Хожагон таълимотининг теран илдизларидан бири Хожа Юсуф Ҳамадонийдир. Унинг “Рутбатул ҳаёт” асарига келтирилишича:

أثر عالي تر و و بلندتر جان آن است كه خداوند جل جلاله در قصه آدم و ملائكه ياد كرد. گفت ملائكه مقرب را "فإذا سويته و نفخت فيه من روحي" سجود اين پاكان و مطهران از همه اجناس و ارجاس به نفخ روح معلق كرد. اگر روح از ايشان پاكتر و مطهرتر و مزكي تر در ذات و گوهر نبودي. و در مكانت و قربت حضرت الهيّت بر ايشان مقدم نبودي و به رقم بقاي ابد سرمد از ايشان سزاوارتر نبودي [2] مسجود ايشان نبودي

Инсон жонининг олий ва улуғлигининг исботи Аллоҳ таъолонинг Одам ва фаришталар қиссасида келган “Бас, қачон уни тиклаб, ичига ўзимнинг жонимдан киритганимда сизлар унга сажда қилган ҳолингизда йиқилингиз, дейилди” (Ҳижр 29-оят.) оятидир. Негаки, барча нажосат ва нопокликлардан покиза ва тоза бўлган бу фаришталарнинг сажда қилишларига сабаб Аллоҳ пуфлаб киритган жоннинг улардан ҳам покиза, тоза ва тиниқ эканлигидир. Ҳазрати Илоҳийга қурбат ва маконатда ундан муқаддами бўлмайди. Шунингдек, абадий боқий сармадиятга унданда сазовори бўлмайди.

Хожагон тариқатининг асосчиси Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний бўлиб, у Бухоро яқинидаги Ғиждувон туманида таваллуд топган. Туркистон диёрининг ва бутун мусулмон шарқи халқларининг ифтихори бўлмиш буюк бобокалонимиз Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний бошланғич таълимни ўз замонасининг машҳур билимдони, тавсиф илмининг султони Имом Садриддиндан мукамал ўрганади. Ўқишни давом эттириб, йигирма икки ёшида Бухорода машҳур шайх Юсуф Ҳамадоний билан учрашади ва унга шогирд тушади. Абдулҳолиқ Ғиждувоний Юсуф Ҳамадонийнинг Ахмад

Яссавий сингари энг ўткир шогирдлари қаторидан ўрин олади. Устозининг таълимотини ҳар томонлама ривожлантириб, амалиётга зикри хуфияни олиб киради. Устози унга хуфия усули билан зикр айтишга ижозат берган. Абдулхолиқ Ғиждувоний тариқатларнинг энг машҳури ва мўътабарларидан бўлган тариқатга – Хожагон-нақшбандияга асос солган. Мусулмон оламида “Шайхлар шайхи” деган улуғ унвонга сазовор бўлган “Рисолаи соҳибия”, “Мақомати Хожа Юсуф Хамадоний”, “Аз гуфтори Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний” номли буюк асарлар унинг қаламига мансубдир.

Абдулхолиқ Ғиждувоний замондоши – шайх Аҳмад Яссавий йўлини давом эттириб, унинг таълимотини ижодий бойитди. Фикримиз исботи сифатида фарзанди учун махсус ёзилган “Васиятнома”даги фалсафий ғояларини келтириш мумкин. Абдулхолиқ Ғиждувоний, жумладан, шогирдига қарата шундай дейди: “Эй, фарзандим, сенга васият қилурманки, Парвардигори оламга қаттиқ шайдо бўлгил, анинг йўл-йўриқларига итоат қилгил, бутун оламлар подшоҳи Тангри таолонинг расули Муҳаммад алайҳиссалом суннатларига амал қилгил, буюрган фарзларини адо этгил, ота-онанг ва тариқату шариятнинг барча шайхларига нисбатан ўз бурчингни пок бажаргилки, Оллоҳ сендан рози бўлсин. Оллоҳдан кўрқил. Қиёмат қойим рўй берадиган кун фақат анга аёндир ва ул сендин ҳисоб сўрайдир. Оллоҳ ғазабига учрамаслигинг учун гуноҳга ботмагил. Қуръон ўқишни кечаю кундуз канда қилмагил. Илм ўрганмасдан туриб, ишга Дин йўл-йўриқларини (пухта) билишинг, унга риоя қилишинг учун мудом фикр ва ҳадис ўргангил. Суннат ва тариқи жамоага мулозим бўлгил. Сени бу йўлдин оғдирадигон зотга ҳозир бўлмагил, ҳеч бир одамга кафил бўлмагил, ҳеч киши вас-ваёсига дохил бўлмагил, ҳаргиз шуҳратталаблик қилмагил, ул офат келтиргусидир. Мансаб бирла бўлгил. Одамларнинг мақтовига учмагил ва аларнинг муҳокамасидан хафа бўлмагил, шундай ҳаракат қилгилки, кўз ўнгингда бирон қийматга эга бўлсин. Уламоларни ҳурмат қилгил, шайхларга жонингни жабборга бериб хизмат қилгил, алардин мулкингни аямагил, аларнинг ғазабини келтирмагил, доимо эҳтиёт бўлгил. Тариқат йўлига кириб, уламолар

изидан боргил куйидаги беш хусусиятга дарвешликни бойлик деб билмаган, оддий ўринни фахрий ўрин деб билмаган, илмни нодонлик ҳисоблаган, ўзининг пинҳону ошкор ишларини сарҳисоб қила олмайдиган, охиратни унутган одамлар ила ўртоқ ва оға-ини бўлмагил”.

Абдулхолиқ Гиждувонийнинг шогирдига қарата харгиз шуҳрат талаб бўлма, кам гапир, кам е, оз ухла, ҳамиша ҳалол ва пок яша, ҳалол е, харомдан парҳез қил, ҳар бир кишига меҳр-шафқат кўзи билан боқ. Меҳрибон бўл, ҳеч кимни ўзингдан паст ҳисоблаб, уни таҳқир этма, бировдан асло бирор нарса таъма қилма, деган ўғитлари ҳозирги замон ёшлари учун ҳам асосий йўл-йўриқдир. Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний “Васиятнома”сининг бутун мазмун-моҳияти, маънавий-маърифий, одоб-ахлоқ, таълим-тарбия масалаларига қаратилган. Гиждувоний жамиятга сидқидилдан хизмат этишни муқаддас вазифа – Оллоҳга яқинлашишнинг муҳим йўли деб билади. Шу йўлда у одамларни хонақоҳда ҳадеб ўлтиравермасдан, Оллоҳга тоат-ибодатни ҳаддан ташқари ошириб юбора бермасдан меҳнат қилиш ва ҳалол яшашга даъват этади.

Абдулхолиқ Гиждувоний Хожагон тариқатининг устози Юсуф Ҳамадоний томонидан киритилган куйидаги 4 та рашха қондасини ишлаб чиқиб, амалиётга жорий этишда ўзининг муносиб ҳиссасини қўшган:

Биринчи рашха (қатра): Ҳуш дар дам. Унинг маъноси “зикр асносида ичдан чиқаётган ҳар бир нафас хушёрлик ва огоҳлик ила чиқмоғи лозим”, дейишдан иборат.

Иккинчи рашха: Назар бар қадам. Унда уқтурилишича, “солиқ (тариқат аъзоси) ҳар қандай жойда юганда ҳар бир қадамига диққат ила разм солиб, огоҳ бўлиб юрмоғи лозим”.

Учинчи рашха: Сафар дар ватан. У шундан иборатки, “солиқ башарий табиатда сафар қилсин, яъни башарий сифатлардан малакий сифатларга ва номаъкул сифатлардан маъкул сифатларга ўтсин”.

Тўртинчи рашха: Хилват дар анжуман. Бу қонданинг маъноси “зоҳирда халқ, билан, ботинда ҳақ, билан бўлиш”.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Дехқонов Б.Б. Хожাগон-Нақшбандия таълимотида бағрикенглик тушунчасининг фалсафий таҳлили: Фалсафа фанлари бўйича фалсафа фанлари доктори дис. – Бухоро, 2022 .
2. Исмоилов С.Т.Нақшбандия тариқатининг тасаввуф тараққиётидаги ўрни: фалсафа фан.ном...дисс. – Тошкент, 2008. – 165 б.
3. Наврузова Г. Н. Нақшбандия тасаввуфий таълимоти ва баркамол инсон тарбияси: фалсафа фан. докт. ... автореф. – Тошкент, 2002.
4. Назаров Б.Н. Ислом агиографияси тизимида Нақшбанд макомотлари макомотнинг ўрни ва унинг бадий-услубий хусусиятлари (Бахоуддин асосида): филолог. фан. док ... дисс. – Тошкент, 2000.